

Chögyal Namkhai Norbu
și
Adriano Clemente

SURSA SUPREMĂ

Kunjed Gyalpo
Tantra fundamentală din Dzogchen

Traducerea din limba italiană:
GABRIELLA SCHNEIDER
CARMEN COCHIOR-PLEȘCANU
LIVIA DANA BEJU

Conform ediției a II-a în limba italiană,
revizuită și extinsă

EDITURA HERALD
București

Citind *Kunjed Gyalpo* veți întâlni adesea cuvântul „eu”: „Eu sunt natura tuturor fenomenelor”, „Eu sunt rădăcina existenței” și așa mai departe. Acest „eu” este starea voastră adevărată: Buddha primordial, sursa supremă a manifestării. Încercați să înțelegeți semnificația lui *Kunjed Gyalpo* citindu-l în această lumină.

Chögyal Namkhai Norbu

Chögyal Namkhai Norbu

Fotografie de Liane Graf

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	11
PREFAȚĂ	15
de Chögyal Namkhai Norbu	

PARTEA I ORIGINILE ȘI ÎNVĂȚĂTURILE SERIEI DZOGCHEN SEMDE

1. ORIGINILE CUNOAȘTERII DZOGCHEN: DIN ODḌIYĀNA ÎN ȚIBET	23
I. Originile transmiterii cunoașterii Dzogchen	23
II. Cei 12 învățători primordiali	28
III. Garab Dorje	35
IV. Mañjuśrimitra	43
V. Linia măștrilor din Odḍiyāna și India	49
VI. Śrī Siṃha	66
VII. Traducătorul tibetan Vairocana	73
2. DZOGCHEN SEMDE ȘI TANTRA <i>KUNJED GYALPO</i>	83
I. Seria <i>bodhicitta</i> -ei primordiale	83
II. Scripturile semde	89
III. Structura și conținutul lui <i>Kunjed Gyalpo</i>	93
Tantra rădăcină	101
Tantra ulterioară	106
Tantra finală	107

PARTEA A II-A
O INTRODUCERE LA
KUNJED GYALPO

3. PRINCIPIILE FUNDAMENTALE ÎN TANTRA ȘI DZOGCHEN	111
I. Tantrere externe sau tantrere inferioare	111
II. Tantrere interne sau tantrere superioare	116
III. Dzogchen Atiyoga	119
4. CELE 84 DE CAPITOLE ALE <i>KUNJED GYALPO</i>	127

PARTEA A III-A
KUNJED GYALPO:
TEXTE TRADUSE

NOTĂ PRIVIND METODA DE TRADUCERE	179
5. TANTRA RĂDĂCINĂ	183
I. Învățăturile despre manifestarea primordială	183
II. Învățăturile care revelează natura adevărată	202
III. Învățăturile dincolo de cauză și efect	211
IV. Învățăturile despre perfecțiunea dincolo de acțiune	232
V. Învățăturile care stabilesc cunoașterea	245
VI. Învățăturile concluzive	256
6. TANTRA SUPLIMENTARĂ: ÎNVĂȚĂTURILE DESPRE ÎNȚELEGERE	267
I. Introducere	267
II. Înțelegerea adevăratului înțeles al celor „10 naturi”	268
III. Concluzie	281
7. TANTRA FINALĂ: ÎNVĂȚĂTURILE DESPRE MEDITAȚIE	283
I. Introducere	283
II. Starea de non-meditație a celor 10 naturi	284
III. Concluzie	298

EPILOG: DESPRE NATURA LUI SAMANTABHADRA	303
BIBLIOGRAFIA SURSELOR TIBETANE ȘI OCCIDENTALE	307
Surse tibetane	307
Surse occidentale	310
ANEXE	313
ANEXA 1	
TRANSMITEREA CELOR PATRU <i>KĀYA</i>	
CONFORM <i>BAI RO 'DRA 'BAG</i>	313
ANEXA 2	
LINIA DE DESCENDENȚĂ A MAEȘTRILOR DIN Oḍḍiyāna	
ȘI INDIA CARE AU URMAT DUPĂ MAÑJUŚRĪMITRA	315
ANEXA 3	
SCRIPTURILE DZOGCHEN LEGATE DE TRANSMITEREA	
LUI VAIROCANA	318
ANEXA 4	
TANTRELE DIN <i>rDO RJE SEMS DPA' NAM MKHA' CHE</i>	332
ANEXA 5	
INDEX AL CAPITOLELOR DIN <i>KUN BYED RGYAL PO</i> ȘI DIN <i>MDO BCU</i>	333
INDEX ANALITIC	341

CUVÂNT ÎNAINTE

Kunjed Gyalpo (*Kun byed rgyal po*)¹ este tantra fundamentală din Dzogchen, o învățătură care, conform tradiției, este transmisă de peste 2 000 de ani de la maestru la discipol și al cărei scop este de a retrezi natura adevărată a fiecărui individ: starea primordială a iluminării, comparabilă cu o oglindă pe a cărei suprafață se reflectă multiplicitatea fenomenelor existenței. Introducerea acestei cunoașteri este sarcina maestrului; înțelegerea ei în profunzime și integrarea ei în propria existență este sarcina discipolului: doar în acest moment textele tradiționale devin cuvinte vii, indicatoare prețioase pentru călătoria atemporală spre sursa supremă.

Dzogchen, de fapt, poate fi considerat vârful nu doar al tuturor căilor de realizare din budism, după cum au afirmat adesea maeștrii tibetani, ci și al variatelor învățături și metode spirituale aparținând altor tradiții. Fiecare cale, în mod direct sau indirect, are ca obiectiv depășirea condiției dualiste pentru a atinge dimensiunea inefabilă a absolutului: tocmai această dimensiune este starea primordială pe care un maestru Dzogchen autentic o introduce discipolului înainte de orice altceva.

Din această conștientizare s-a născut în mine ideea de a face accesibil cititorului interesat de budismul tibetan în particular, și de căutarea spirituală în general, un text Dzogchen fundamental, deși nu este prezentat textul complet: *Kunjed Gyalpo* sau *Regele care creează totul* (redat în această lucrare ca „sursa supremă”), o

¹ Pentru termenii tibetani am folosit un sistem de transcriere fonetică în care, în linii mari, consoanele sunt pronunțate ca în limba engleză și vocalele ca în limba italiană. În note și paranteze (cu excepția termenilor cei mai uzuali) a fost folosită transliterația Wylie. Cu toate acestea, am dat echivalentul majorității termenilor fonetici din text în transcriere științifică în indexul de la sfârșitul volumului. (N. ed.)

tantra al cărei titlu conține simultan semnificația maestrului, a stării primordiale comunicate de maestru discipolului și a cunoașterii care înflorește în acesta din urmă. Alegerea acestui text, care în versiunea sa prezentă provine din secolul al VIII-lea, dar a cărui origine ar putea fi mult mai veche, se datorează și faptului că mesajul său universal îl situează între marile scrieri spirituale ale tuturor timpurilor, comparabil în acest sens cu opere clasice cum ar fi *Bhagavad Gītā*¹.

Câteva detalii privind structura acestei cărți, divizată în trei părți. În prima parte am încercat să prezint originile și principiile de bază din Dzogchen, așa cum sunt acestea redată în textele tradiționale din Dzogchen Semde, dintre care această tantră este scrierea fundamentală. O sursă din care am extras o mare parte din material este *Vairo Drabag* (*Bai ro 'dra 'bag*), biografia marelui traducător și maestru tibetan Vairocana, care în secolul al VIII-lea a introdus în Tibet seriile Dzogchen Semde și Longde² preluate din India și Oḍḍiyāna. Primele cinci capitole ale acestui text constituie de fapt povestea autentică a originilor cunoașterii Dzogchen.

În a doua parte am adunat exclusiv învățături orale oferite de Chögyal Namkhai Norbu: o scurtă introducere în aspectele fundamentale din Tantra³ și Dzogchen, urmată de o expunere succintă a celor mai importante puncte ale fiecăruia dintre cele 84 de capitole care alcătuiesc tantra *Kunjed Gyalpo*. Aceste învățături au fost oferite de maestrul Chögyal Namkhai Norbu în Sardinia, între sfârșitul anului 1977 și începutul anului 1978, când maestrul a transmis și a comentat oral această tantra. Celor care nu sunt familiarizați cu

¹ Vezi în acest sens și *Bhagavad Gītā*, traducător Sergiu Al-George, Editura Herald, București, 2022. (*N. red.*)

² Semde, Longde și Upadesha sunt trei serii de învățături Dzogchen. Dzogchen Semde sau *Seria Minții* corespunde primului enunț al lui Garab Dorje: „Descoperă-ți propria stare” și conține metode care duc la această descoperire. Dzogchen Longde, *Seria Spațiului*, corespunde celui de-al doilea enunț al lui Garab Dorje: „Nu rămâne în dubiu” și conține metode care duc la confirmarea acestei stări și înlăturarea îndoielilor în privința ei. Upadesha sau *Seria Instrucțiunilor Secrete* sunt învățături esențiale izvoare din experiențe particulare ale măștrilor realizați și corespunde celui de-al treilea enunț al lui Garab Dorje: „Continuă în această stare”. (*N. tr.*)

³ Termenul Tantra scris cu majusculă este folosit aici pentru a desemna totalitatea sistemului caracteristic al acestor învățături. (*N. tr.*)

budismul tibetan le recomand eventual să citească mai întâi de toate primul capitol intitulat „Principiile fundamentale din Tantra și Dzogchen”. Presupun totuși că cititorul deține cel puțin o cunoaștere generală despre budismul Hināyāna și Mahāyāna.

A treia și ultima parte conține extracte din *Kunjed Gyalpo* selectate și traduse din limba tibetană cu scopul de a-i oferi cititorului posibilitatea de a se apropia de mesajul extraordinar al acestui text, evitând, pe cât posibil, a-l face să intre în detalii care sunt greu de înțeles pentru cei care nu au o anumită erudiție în diferitele domenii ale Sutrei și Tantrei¹. *Kunjed Gyalpo* este un text scris în primul rând spre beneficiul practicanților budiști, și limbajul și terminologia utilizate pentru a comunica cunoașterea, în consecință, sunt în mare cele ale budismului sutrelor și tantrelor. Când veți citi acest text, este important să rețineți acest punct.

În toate tradițiile din sfera cunoașterii, absolutul este echivalentul inefabilului, a ceea ce transcende cuvântul și gândirea. Într-o faimoasă invocație a lui Jigme Lingpa citim, de exemplu, că „în a explica acest punct [condiția absolută] chiar și limba Buddha-lor² este slabă”³. Aceasta nu înseamnă însă că vorbele nu au valoare. Din timpuri străvechi cunoașterea Dzogchen a fost comunicată prin trei tipuri de transmitere: directă sau de la minte la minte; simbolică sau prin gesturi și obiecte; orală, prin limbajul verbal. Nubchen Sangye Yeshe, unul dintre primii măștri tibetani care a predat Dzogchen, a scris: „Așa cum pentru a căuta aurul în întuneric este nevoie de o lampă, pentru a descoperi adevărul înțeles [al absolutului] în

¹ Deși conform DEX în limba română nu există formă de plural pentru cuvintele „sutra” și „tantra”, pentru ușurarea lecturii vom folosi în continuare și formele de sutre, tantre, sutrelor, tantrelor când se face referire la texte sacre în general. Vom folosi Sutra, Tantra atunci când se face referire la școala de practică, și, de exemplu, Sutra Prajnaparamita, Tantra Kalachakra atunci când se face referire la scriptură. (N. tr.)

² Deși în limba română termenii Buddhași, Buddhașilor ar putea reda pluralul, din motive proprii legate de estetica sunetului, am preferat să folosim „toți Buddha” și „Buddha-lor”. Același lucru se aplică pentru termenul „bodhisattva”. (N. tr.)

³ Citat preluat din *gZhi lam 'bras bu'i smon lam* (p. 445.5), aparținând ciclului de învățături *rKlong chen snying thig*, o *gter ma* a lui Jigs med gling pa (1730–1798), bibliografia nr. 25.

mintea proprie și pentru a-i cultiva recunoașterea este necesar ca lampa cuvintelor și a scrierilor să ne lumineze... *La cima suprema* („Piscul suprem” – n. tr.) spune: «Lampa numelor și a cuvintelor iluminează aurul înțelesului adevărat»¹.

Dedic această lucrare răspândirii învățaturii Dzogchen în Occident, cu speranța că și generațiile viitoare vor avea norocul să întâlnească o sursă vie de cunoaștere, care pentru mine a fost și este în continuare maestrul Chögyal Namkhai Norbu, adevăratul Kunjed Gyalpo.

Adriano Clemente

Iunie 1996

¹ Din *bSam gtan mig sgron* de gNubs chen sangs rgyas ye shes (sec. al IX-lea), bibliografia nr. 33, p. 13,3. *La cima suprema* (*rTse mo byung rgyal*, „Piscul suprem”) este unul dintre textele fundamentale din rDzogs chen sems de.

PREFAȚĂ

de Chögyal Namkhai Norbu

Scripturile fundamentale ale învățaturii Dzogchen sunt împărțite în trei categorii, numite respectiv *gyüd*, *lung* și *mennag*.

Gyüd sau tantre sunt texte care explică principiul fundamental al învățaturii „perfecțiunii primordiale totale” sau Ati Dzogpa Chenpo în întregimea sa, prezentând integral cele trei puncte cheie ale bazei, căii și fructului¹.

*Lung*² pot fi o parte a unei tantre care rezumă punctul principal sau care subliniază și elucidează un aspect specific legat de bază, de cale sau de fruct.

Mennang sau *upadeśa* fie sunt extrase care conțin instrucțiuni speciale pentru practică, legate de puncte specifice ale bazei, căii sau fructului din Ati Dzogpa Chenpo³, în formă extinsă sau concisă, fie sunt texte care conțin instrucțiuni rezultate din experiența directă a maeștrilor realizați și scrise de aceștia în mod special spre beneficiul generațiilor viitoare și marcate cu sigiliul secretului.

¹ Vezi partea a II-a din carte, subcap. III *Dzogchen Atiyoga* p. 120, unde sunt explicate cele trei elemente pe larg: „Baza (*gzhi*) și fructul (*bras bu*) constituie respectiv condiția potențială a iluminării prezentă în toate ființele și realizarea sa concretă, devenită posibilă grație aspectului «căii» (*lam*)”. (N. red.)

² În afara contextului rDzogs chen, termenul *lung* poate desemna un citat dintr-o scriere importantă. Echivalentul său sanscrit, corespunzând înțelesului de „tradiție”, pare a fi *āgama*.

³ *Ati* este un termen în limba din Odḍiyāna echivalent termenului tibetan *gdod ma* sau „primordial”, Dzogpa Chenpo înseamnă „totală perfecțiune”. În acest paragraf, Ati Dzogpa Chenpo desemnează calea auto-eliberării sau Atiyoga, a 9-a și suprema cale de realizare conform tradiției vechi a budismului tibetan. Vedeți mai jos „Originile cunoașterii Dzogchen”. (N. tr.)

Adevăratul înțeles al cuvântului „tantra” este „fără întrerupere” sau „continuitate”, și se referă la condiția de potențialitate infinită și de manifestare neîntreruptă a energiei stării noastre primordiale. Tantele sunt numite astfel pentru că sunt texte care au funcția particulară de a face clar înțeleasă, în mod direct sau indirect, această stare naturală.

Toate tantele principale au fost revelate într-o dimensiune pură specifică, într-o epocă și într-o *kalpa* anume, de către o manifestare determinată a *saṃbhogakāya*-ei ca maestru care a transmis învățătura adecvată diferiților *vidyādhara* și Siddha¹ aparținând ultimelor trei niveluri ale realizării (*bhūmi*) și prezenți în acele circumstanțe ca discipoli².

În ceea ce privește *Kunjed Gyalpo*, în particular, în scripturile Dzogchen se relatează că în locul numit „Uterul concepției” (*Chags 'byung mngal gnas*), în epoca în care durata medie a vieții umane era de 80 000 de ani, maestrul Zhönnu Rolpa Nampar Tsewa a transmis la circa 1 000 de discipoli non-umani [prezenți] între *yakṣa* și *rākṣasa*³ ai stâncilor, învățătura esențială a celor cinci tante rădăcină (*rtsa rgyud*), între care și *Kunjed Gyalpo*, și a celor șase tante secundare (*yan lag gi rgyud*) din Dzogchen Semde.⁴ De aici putem deduce că aceste învățături au constituit baza cunoașterii Ati Dzogpa Chenpo în epoci îndepărtate.

Cele cinci tante rădăcină din Dzogchen Semde au fost identificate în moduri diferite, dar examinând conținutul diferitelor tante,

¹ În budismul tantric, *vidyadhara* (deținătorii cunoașterii) sunt cei care au atins nivelul suprem de realizare în Vajrayana; Siddha sunt cei care în general au atins niveluri mai înalte de realizare, până la realizarea supremă. Termenul „siddhi” desemnează abilități supranaturale. (*N. tr.*)

² Ultimii trei din cei zece *bhūmi* ai căii Mahayana sunt cunoscuți drept cele „trei niveluri pure” (*dag pa sa gsum*). *Bodhisattva* aflați la aceste trei niveluri sunt capabili să perceapă dimensiunea pură *saṃbhogakāya*. *Vidyādhara* sau *rig 'dzin*, menționați mai sus, sunt ființe care s-au realizat practicând Tantra și în special rDzogs chen.

³ În Vajrayana, *yakṣa* și *rākṣasa* sunt două din cele opt clase de ființe non-umane care pot provoca diferite perturbări. (*N. tr.*)

⁴ Potrivit unor surse, *Kun byed rgyal po* a fost predat și de către un altul dintre cei 12 maeștri primordiali, brTse bas rol pa'i blo gros. Vezi cap. I, paragraf II, p. 28.

lista care pare să corespundă cel mai îndeaproape importanței conținutului este următoarea:

1. *Tantra bodhichitta-ei care este regele care creează totul* (Byang chub kyi sems kun byed rgyal po'i rgyud).

2. *Tantra numită „Roata secretă a depășirii conceptelor”* (La zlo gsang ba'i khor lo zhes bya ba'i rgyud).

3. *Marea tantra a lui Vajrasattva care egalează hotarele spațiului* (rDo rje sems dpa'nam mkha'i mtha' dang mnyam pa'i rgyud chen po).

4. *Tantra spațiului total al lui Vajrasattva* (rDo rje sems dpa' nam mkha' che'i rgyud ces bya ba).

5. *Tantra supremă a dimensiunii perfecțiunii totale a bodhichitta-ei care egalează spațiul* (Byang chub kyi sems rdzogs pa chen po mkha' mnyam klong gi rgyud kyi rgyal po zhes bya ba).¹

Tantrele secundare sunt texte strâns legate de conținutul tantrelor rădăcină și pentru fiecare dintre tantrele rădăcină există șase tantre secundare. Pentru fiecare dintre tantrele secundare, evident, există apoi alte tantre subsidiare. *Kunjed Gyalpo*, întrucât cuprinde integral conținutul tuturor celor cinci tantre rădăcină din Semde și, în consecință, constituie fundamentul [seriei Semde], a fost considerată de toți marii maeștri Dzogchen drept tantra principală din Semde.

Să analizăm acum semnificația numelui *Kunjed Gyalpo*. „Regele care creează totul”, aceasta este traducerea sa literală, în realitate este sinonim cu *Samantabhadra*², un termen larg răspândit în învățătura Dzogchen. Primul termen, *Kunjed*, „care creează totul” sau „care face totul”, poate duce la gândul unui creator universal, al unei entități care a generat lumea printr-o acțiune voluntară. Nu trebuie însă în niciun

¹ În ediția mTshams brag a *rNying ma rgyud 'bum*, publicată la Thimphu în 1982, respectiv vol. Ka, p. 1–262; vol. Ka, p. 262–288; vol. Ka, p. 1–278; vol. Ga, p. 165–191; vol. Ga, p. 191–355.

² *Samantabhadra*, în tibetană Kun tu bzang po, înseamnă literal „întotdeauna bine” sau „bine în toate circumstanțele”. Înfațșat ca un Buddha gol și de culoare azurie precum cerul, fără ornamente, reprezintă starea primordială a *dharmakāya*-ei prezentă în toate ființele.

caz interpretat în acest sens. Înțelesul său adevărat se referă la starea noastră primordială care posedă în natură toate calitățile perfecțiunii din sine¹ fără a fi nevoie să le creeze, împreună cu capacitatea de a le manifesta fără a fi nevoie să depindă de efort. Să ne gândim la o oglindă: capacitatea de a reflecta este o calitate naturală a oglinzii înseși, și, numai datorită acestei condiții, diferitele imagini pot apărea fără întreruperi pe suprafața sa.

La un nivel mai profund, adevăratul înțeles al termenului *kun*, care înseamnă „tot”, este cel de vacuitate, întrucât natura ultimă a tuturor fenomenelor este condiția purității originare (*ka dag*) sau vacuitatea. *Jed*, un verb care înseamnă „a face” sau „a acționa”, se referă la energia naturală a vacuității care, fiind dotată cu mișcare și acțiune, se manifestă drept claritate (*gsal ba*), viziune (*snang ba*) și prezență instantanee pură (*rig pa*). Cele două silabe care compun cuvântul *kunjed*, așadar, pot indica în mod direct acele principii caracteristice redată pe larg în Vajrayana² prin expresiile „claritate și vacuitate” (*gsal stong*), „viziune și vacuitate” (*snang stong*), „beatitudine și vacuitate” (*bde stong*) și „prezență și vacuitate” (*rig stong*).

Termenul *gyalpo* sau „rege” este folosit ca atribut al tantrelor principale sau al acelor scripturi care expun învățături superioare comparativ cu alte tandre, adică acel principiu al cunoașterii care corespunde perfecțiunii totale a stării primordiale sau Ati Dzogpa Chenpo: condiția noastră autentică și originară.

Această tantra, în concluzie, deoarece dezvăluie natura lui *Kunjed Gyalpo*, și anume condiția stării primordiale, și indică în

¹ Formularea „din sine” se referă la ceea ce este intrinsec, necreat, neprodus, nenăscut, fără origine, fără naștere, fără încetare, ceea ce se manifestă din putere proprie (din sine). Starea noastră primordială, care este înzestrată de la natură cu toate calitățile și posedă potențialitate infinită, se manifestă din ea însăși, fără influențe externe și fără efort, atunci când norii ignoranței care o acoperă se risipesc. Termenul „din sine” în această traducere se referă întotdeauna la acest principiu, indiferent că însoțește termenul perfecțiune, înțelepciune, stare, sau condiție etc. (*N. tr.*)

² Vajrayana sau „vehiculul *vajra*”, indică învățăturile Tantrei, ca și sinonimele sale Mantrayāna și Guhyamantra. *Vajra*, un cuvânt care desemnează de asemenea un obiect ritual caracteristic, reprezintă în învățăturile Tantrei starea primordială, indestructibilă, a Corpului, a Vocii și a Minții.

mod integral calea sau modul pentru a o putea realiza, nu numai că este fundamentul și rădăcina tuturor învățăturilor Dzogchen, ci reprezintă și țelul tuturor căilor de realizare.

Din aceste motive, celor care au posibilitatea de a studia și a reflecta asupra acestei tantre rădăcină din Semde și de a se dedica în mod perfect principiului cunoașterii expus în ea, nu le mai rămâne nimic altceva de făcut. Dar și în cazul în care acest lucru nu este posibil, înțelegerea și doar a unei părți a acestui text va călăuzi cu siguranță spre cunoașterea autentică Ati Dzogpa Chenpo și, inutil de spus, va fi în consecință de un imens beneficiu.

Cu câțiva ani în urmă, spre beneficiul unor studenți foarte interesați de conținutul acestei tantre, am dat explicații orale, insistând asupra punctelor ei principale, iar unul dintre ei, Adriano Clemente, care a studiat mult timp cu mine și a acumulat doză mare de experiență, le-a adunat și le-a editat în forma prezentată în această carte. Sunt sigur că acestea vor servi pentru a deschide puțin ochii tuturor celor care doresc să descopere starea de cunoaștere a *Kunjed Gyalpo* și, în orice caz, sper că acest lucru se poate întâmpla.

Chögyal Namkhai Norbu,
Decembrie 1995

PARTEA I
ORIGINILE ȘI ÎNVĂȚĂTURILE
SERIEI DZOGCHEN SEMDE

ORIGINILE CUNOAȘTERII DZOGCHEN: DIN ODḌIYĀNA ÎN TIBET

I. ORIGINILE TRANSMITERII CUNOAȘTERII DZOGCHEN

Dzogchen, o abreviere pentru *Dzogpa Chenpo*, este un cuvânt tibetan care înseamnă „perfecțiune” sau „desăvârșire totală”: condiția originară a fiecărei ființe vii, condiție independentă de faptul că este recunoscută sau nu. *Dzogchen* este una dintre diferitele denumiri – și actualmente cea mai cunoscută alături de cea de *Atiyoga* sau „yoga cunoașterii primordiale” (*gdod ma'i rnal 'byor*) – ale unei învățături străvechi care comunică în mod clar și direct natura acestei stări. Examinând literatura în limba tibetană disponibilă astăzi putem fi siguri că învățătura Dzogchen a existat în Tibet cel puțin din secolul al VIII-lea, în cele două mari tradiții religioase ale acestei țări, budism și Bön. Dzogchen din tradiția budistă își are începutul de la maestrul Garab Dorje din Odḍiyāna, o regiune identificată de mulți erudiți cu actuala vale Swat din Pakistan, cândva un centru înfloritor al budismului. Tantrele Dzogchen și învățăturile pe care acesta le-a transmis au fost ulterior introduse în Tibet în epoca primei răspândiri a budismului în secolul al VIII-lea și, în consecință, ele continuă să facă parte din canonul scripturilor tradiției Nyingma sau „veche”, *Nyingma Gyüd Bum*. Bön exista deja de câteva secole și, deși această tradiție susține că însuși fondatorul ei, Shenrab Miwoche, care probabil a trăit cu mult înainte de Garab Dorje, a fost cel care a transmis primele învățături Dzogchen, nedeținând o documentație scrisă suficient de veche, este dificil de stabilit o prioritate cronologică a scripturilor Dzogchen din tradiția

Bön față de cele din tradiția budistă¹ sau invers. În orice caz, studiul scripturilor, transmiterea învățăturilor și realizarea practicii au continuat până în prezent în ambele tradiții. După această scurtă mențiune, să lăsăm deoparte Dzogchen din tradiția Bön pentru a ne concentra atenția asupra originii cunoașterii Dzogchen transmise în cadrul budismului. Când citim textele tibetane despre istoria învățăturii Dzogchen, găsim o subdiviziune foarte distinctă a transmiterii sale în trei modalități diferite, transmiterea directă (*dgongs brgyud*), transmiterea simbolică (*brda brgyud*) și transmiterea orală (*snyan brgyud*), legate respectiv de cele trei *kāya* sau dimensiuni fundamentale ale existenței: *dharmakāya* sau dimensiunea esenței, *saṃboga-kāya* sau dimensiunea bogăției calificărilor, *nirmāṇakāya* sau dimensiunea manifestării. La baza tuturor acestor modalități de transmitere și în special a transmiterii directe se află noțiunea unei realități absolute prezente în fiecare ființă din care izvorăște totalitatea manifestării *saṃsāra*-ei și *nirvāṇa*-ei. În această privință, maestrul Chögyal Namkhai Norbu scrie într-o lucrare despre istoria cunoașterii Dzogchen:

Înțelepciunea din sine răsărită, esența tuturor Buddha-lor, există dinaintea separării în *saṃsāra* și *nirvāṇa* și este dincolo de limitele transmigrării și eliberării. Această condiție originară, pentru că transcende cele patru limite conceptuale² și este intrinsec pură, este natura necreată a existenței care există dintotdeauna, natura ultimă a tuturor fenomenelor. Nu poate fi identificată cu o substanță stabilă și eternă afirmând: „Este așa!”; este absolut lipsită de toate defectele gândirii dualiste capabile doar să se refere la un alt obiect decât sine. Îi este atribuit numele de „bază a purității

¹ Cea mai veche tradiție a învățăturilor rDzogs chen din Bön este conținută în ciclul *Zhang Zhung snyan brgyud* („Transmiterea orală din Zhang Zhung” – n. tr.), revelată de Tapihritsa și așternută în scris de sNang bzher lod po în secolul al VIII-lea. Vezi Chögyal Namkhai Norbu, *Drung, Deu & Bön* (Dharamsala 1995), capitolul 15, paragraf 11.

² Cele patru limite conceptuale (*mu bzhi*) se referă la dualismele „naștere și înțetare”, „eternitate și neant”, „a fi și a nu fi”, „viziune și vacuitate”.

primordiale” (*ye thog ka dag gi gzhi*), inefabilă și de negândit, dincolo de limitele conceptuale de a fi și a nu fi. Întrucât esența ei este puritatea vacuității originare, ea transcende limita unei substanțe eterne: nu are nimic concret și nici caracteristici specifice de arătat. Întrucât natura ei este perfecțiunea din sine, ea transcende limitele nimicului și neființei: claritatea luminii este natura pură a vacuității. Această condiție naturală a iluminării primordiale, care este starea imuabilă a *dharmakāya*-ei, nu are în vedere separarea în *saṃsāra* și *nirvāṇa*. Înțelepciunea din sine răsărită, primordial vacuitară, este într-o condiție similară spațiului și întrepătrunde fără nicio discriminare toate ființele: de la gloriosul Samantabhadra până la cea mai mărunță insectă de pe un fir de iarbă. Din acest motiv, starea totală a *dharmakāya*-ei, inseparabilitatea celor doua adevăruri, absolut și relativ, este numită „primordialul Buddha”...

Chiar dacă în condiția bazei¹ nu există separare sau dualitate între *saṃsāra* și *nirvāṇa*, atunci când energia ei primordială se manifestă, baza însăși devine temelia comună a eliberării și iluziei și, în consecință, în funcție de aspectul pe care și-l asumă, ea este desemnată cu numele de *saṃsāra* sau de *nirvāṇa*, ca și un vas care, de exemplu, deși nu are nume, poate fi numit în diferite moduri după limba vorbită.²

Ne-am putea întreba însă atunci, cum se naște *saṃsāra*? Cum se intră în viziunea dualistă care cauzează transmigrarea? Textul continuă explicația:

¹ Baza este termenul folosit pentru a denumi temeiul fundamental al existenței, atât la nivel universal, cât și individual și ea este condiția noastră reală, starea noastră primordială înzestrată cu potențialitate infinită. Când această potențialitate (energie) se manifestă, dacă recunoaștem manifestarea ca fiind non-duală, adică manifestarea propriei energii, vorbim de *nirvāṇa*. Dacă nu recunoaștem aceasta, suntem în viziunea dualistă: „Eu sunt aici, acolo este o manifestare” și vorbim de *saṃsāra*. Vezi și *Cristalul și Calea Luminii*, Cap. 6, p. 93, Editura Herald, 2018. (N. tr.)

² *Lhun grub rdzogs pa chen po'i ston pa dang bstan pa'i byung tshul brjod pa'i gdam norbu'i phreng ba*, manuscris, bibliografia op. 34, p. 11.6–7.1.

Dacă în momentul în care energia bazei se manifestă individul nu o consideră ca fiind ceva diferit de sine și își recunoaște propria stare ca indivizibilitatea esenței, naturii și potențialității energiei, atunci mișcarea energiei se eliberează de la sine. Înțelegând esența care este însăși condiția iluminării primordiale, individul se regăsește pentru totdeauna în această stare: acesteia i se dă numele de „Samantabhadra” sau „Lumină imuabilă” (*'od mi 'gyur*), aceasta însăși este „Domnul primordial” (*gdod ma'i mgon po*), desăvârșit în condiția sa originară... Nu are culoare sau formă, este dincolo de limita unei măsuri și transcende dualitatea unui sălaș și a cuiva care se găsește în acesta: este natura imuabilă a celui de-al patrulea timp – dincolo de trecut, prezent și viitor –, spațiul infinit al perfecțiunii din sine înzestrat cu cele cinci condiții perfecte pentru transmiterea cunoașterii până la sfârșitul timpurilor.¹ Aceasta este dimensiunea pură a *dharmakāya*-ei, esența *vajra*-ei luminii clare, care conține în ea și dimensiunile *saṃbhogakāya* și *nirmāṇakāya*.²

Am menționat că principiul celor trei transmițeri este strâns legat de cele trei dimensiuni sau *kāya* ale stării de iluminare. Din aceste trei dimensiuni, de fapt, așa cum se explică în mod repetat în *Kunjed Gyalpo*, izvorăsc diferitele tipuri de învățături, în funcție de diferitele capacități ale ființelor. În particular, se explică faptul că din *dharmakāya* au provenit cele trei serii de tantră interne (Mahayoga, Anuyoga, Atiyoga – n. tr.), din *saṃbhogakāya* cele trei serii de tantră externe (Kriya Tantra, Ubhaya Tantra, Yoga Tantra – n. tr.) și din *nirmāṇakāya* învățăturile sutrelor Mahāyāna și Hīnayāna.

De exemplu, în *Storia del dharma* („Istoria *Dharma*-ei” – n. tr.) atribuită lui Longchenpa³ se spune:

¹ Cele cinci condiții perfecte (*phun sum tshogs pa lnga*) sunt învățătorul, învățătura, auditoriul, locul și timpul. Ele sunt numite și cele „cinci certitudini” (*nges pa lnga*) ale *saṃbhogakāya*-ei.

² Bibliografia nr. 34, p. 21.5–23.6

³ *Klong chen chos 'byung*, al cărui titlu original este *Chos 'byung rin po che'i gter mdzod bstan pa gsal bar byed pa'i nyi 'od*, scris în 1362, redă în colofon numele de